

የላቲን ፊደል ለኦሮሞዎችና ኦሮሞኛ ማደግ

እንደማይጠቅም የተሰጠ አስተያየት

ለተከበሩት አቶ ባይሳ ዋቅ ወያ

ፕሮፌሰር ጌታቸውና አቶ አብርሃም ቀጂላ ከላቲን ይልቅ የግዕዝን ፊደል መጠቀም ለኢትዮጵያውያንና ኦሮሞ ወገኖቻችን እንደሚሻል ያቀረቡትን ጠማር በመተቸት ያቀረቡትን አስተያየት አይቸዋለሁ። ኢትዮጵያዊ በመሆኔና ነገሩ እኔንም ስለከነከነኝ አስተያየቴን ባጭሩ እገልጻለሁ።

በመጀመሪያ አቶ ባይሳ ኢትዮጵያዊነትን በእኩልነት የሚያዩ ዜጋ ከሆኑ የአብርሃም ቀጂላ የዘር ምንጭ የሚጠቅምበት ባልሆነ ነበር። አንተ አብርሃም ቀጂላ ሆነህ አብርሃም ቀጂላ ብለህ ስምህን መጻፍህ ኦሮሞ አለመሆንህን ያጋልጣል ብለው የማያስፍልግ ትንትና መስጠትም ይልቅ ራስዎ ወያኔ በፈጠረችው የዘር በሽታ ውስጥ ገብተው ስለመቸገርዎ ራስዎን ያጋለጡ ይመስለኛል። ሆኖ በአንዳንድ አካባቢ ደለጋ እንደሚባልና ደለጋ በሌላው አካባቢ ደግሞ አምልኮት መሆኑና እንዲህ ያሉ ልዩነቶች መኖራቸውን እንዴት አላወቁም?

ከዚህ ጋር በተገናኘ በማንኛውም ቋንቋ ቃላት ወይም ሐረጎች እንደአግባብነቱ የተለያየ ትርጉም ሊኖራቸው መቻሉን የዘነጉት ወይም ከአጻጻፍዎ ያላወቁት ይመስላል፤ ምናልባት ሶፎጥር ኢንግሊሽ ወስደው ከሆነ በዓለም በቢሊዎን የሚቆጠሩ ተጠቃሚዎች ባሉት የእንግሊዝኛ ቋንቋ እንኳ ከቃላትና ሐረጎች አልፎ ዓረፍተነገሮች እንኳ በይዘታቸው ካልሆነ ልዩነት ያለው ትርጉም ሊኖራቸው እንደሚችል ማወቅ ነበረብዎት፤ እርስዎ የሚያውቁት የኦሮሞኛ ቀጂላ እንኳ በሌላ የኦሮም አካባቢ ቀጂላ እንደሚባል እንደ ዱፌ፣ ዋቀ፣ ሲቢሊ፣... ወዘተ ያሉ የኦሮሞ ቃላት እንደአግባባቸው የተለያየ ትርጉም ሊኖራቸው እንደሚችል አለማወቅዎን ነው የሚገልጹልን።

የግዕዝን ፊደል መጠቀም ቀልጠፋ ከሚያደርጉት ነገሮች ውስጥ ደግሞ ፊደሉን ጽፎ እንዳለ በማንበብ ረገድ ለምሳሌ “ተማሪ” ለማለት በላቲን ፊደል እንደምእራባውያኑ “temari” ወይም “tamari” በቁቤ ደግሞ “tamaarii” ተብሎ ሲጻፍ፤ በኦሮሞኛ “ለጴ” ለማለት “laphee” ብሎ መጻፍ ... ወዘተ ምን ያህል ብዙ ፊደሎች እንደሚያስፈልጉት ማንም የሚያየው ነው።

በአንድ በኩል “... ኦሮሞዎች የላቲንን ፊደል ተውሰው መጠቀሚያ ማድረጋቸው የሌሎቹን ብሄር ብሄረ ሰቦች መብት ተጋፍቷል... “ብለው ሲጽፉ በሌላ በኩል ደግሞ በቁቤ ጉዳይ ጊዜን ማጥፋት፣ የማያስቸግር ነገር የቸገራቸው፣ ወዘተ በማለት ምሁራኑ የሰጡትን አገራዊ አስተያየት ባለመገንዘብ ዘለፋ አዘል ሐተታ በጥሩ ቋንቋ ለመግለጽ ሞክረዋል። ኢትዮጵያዊነትንና አንድነትንም ወደው አንድ የሚያደርገን ነገር ላይ የጎሣው ፖሊቲካ ልንም የያዘዎት ይመስላል። ደግነቱ ሐሳብ የምንለዋወጠው በአማርኛ መሆኑ ራሱ ሁላችንም ምን ያህል አንጀት የሚበሉና ልብ የሚነኩ ስሜታችንንና ሐሳቦችን መለዋወጥ መቻላችን ብሔራዊ ቋንቋ ስላለን በመሆኑ አንድ የሚያደርገንን ነገር አለማግታችን እግዚአብሔር ይመስገን እላለሁ። ሆኖም በሳይንስ ባልተደገፈ ሁኔታ ቁቤን መቃወም ተገቢ አይደለም የሚል ሐተታ እና ግዕዝ ራሱ ፊደሎቹን ያገኘው ከሳባ ነው ብለው የራስዎን ግንዛቤ በማብራራት በሰፊው ጽፈዋል፤ ነገር ግን በ፲፱፻፱ ዓ ዓለም ሳባውያን ወደኢትዮጵያ መግባታቸውን የገለጸው በዘመኑ በግዕዝ የተጻፈ ጽሑፍ

ስለነበር ከሳባውያን መግባት በፊት ማለት ከፀ ሺህ ዓመታት በፊት ግዕዝ በመንግሥት ደረጃ ጥቅም ይሰጥ የነበረ ሥነጽሑፍ እንደነበረ በሚያምኑበት ሳይንሳዊ ጥበብ ተረጋግጧል። እንዲያውም የሳባ ምንጭ ኢትዮጵያ ሊሆን እንደሚችል አንዳንድ መረጃዎች እንዳሉ የሚያስረዱ ሊቃውንትም አሉ። ሆኖም ሳባውያን እና ኢትዮጵያውያን ዝምድና እንዳላቸው ሳይሆን የተለያዩ መሆናቸውን ብቻ የሚገነዘቡ ስለሆነ የታሪክ ዕውቀትዎን ቢያዳብሩት መልካም ይመስለኛልና የበለጠ ጥቆማ ለማግኘት “Ethiopia Risks of Omnipotence by Tefera Dinberu, April 2009” የተባለውን መጽሐፍ እንዲያነቡ እጋብዝታለሁ። ከጎሣ ፖሊቲካ ተፅእኖ ነፃ በሆነ ሁኔታ አንብበውም ሆነ የቋንቋ ምሁራንን ጠይቀው ወይም ከሳይንሳዊ ምርምር ውጤት ፈልገው ዕውቀትዎን እንዲያዳብሩ ነው። በፖሊቲካ ሳይሆን በሕዝቦች መስተጋብርና በዝግመታዊ ለውጥ (evolution) የመጣውንና ቢያንስ ከሺህ ዓመታት በላይ በማገልገል በሥነጽሑፍ የዳበረውን አማርኛ ደካማ ነው ካሉ ላቀረቡት ዘለፋውን ትተው በብሔረሰብ ደረጃ የተደራጁትን የቁቤ ምሁራን ብቻ ሳይሆን ራስዎን እንደ አንድ ኢትዮጵያዊ ዜጋ በማየት ዓለም አቀፍ ቋንቋ ምሁራንን ጠይቆ በመረዳት ለሕዝቦችና ለጋራ አገራችን የሚበጀውን ቢያስተውሉ ይሻል ይመስለኛል።

ኢትዮጵያ ግዕዝ ነች ማለትዎ ደግሞ የአገርን ትርጉም ማሳነስዎን ያሳያል፤ አገር የሚባለው መሬቱ ብቻ ሳይሆን በመሬቱ ላይ ያሉት ሕዝቦች፣ የተለያዩ ባህሎች ስብስብ፣ አዕዋፉ፣ ወንዙ፣ ጫካው፣ ተራራው፣ ቁጥቅጥጦው፣ አውሬው፣ እንሰሳው፣ ሣር ቅጠሉ ሳይቀር ካሉን የጋራ ታሪኮች ጋር ተደማምሮ መሆኑን አጥተውት ወይም ዘንግተውት ይሆን? አፋሮች የኢትዮጵያን ባንዲራ እንኳን እኛ ግመሎቻችን ያውቁታል ያሉት ኢትዮጵያዊነት ምን ያህል የጠለቀ አስተሳሰብ እንደሆነ ይመልከቱት። የነሐብዲሳ አጋን፣ የነገረሱ ዱኪን፣ “ገበየሁ ቢሞት ባልቻ ተተካ መድፍ አገላባጭ ብቻ ለብቻ” የተባላቸውን ባልቻ አባናሶን፣ የነራስ አበበ አረጋይን፣ የነጻጭ ጣይቱ ብጡልን፣ በአድዋ ላይ ታሪካዊ ተጋድሎና መስዋዕትነት በመክፈል የኢጣሊያን ጦር ድል ያደረጉት ፈረሰኞች የኦሮሞ ተዋጊዎችን (Orom Cavalry) እና ሌሎች በቁጥር ለመግለጽ የሚያዳግቱ ኢትዮጵያውያን ቅድመአያቶቻችን በጀግንነት በደማቸው ያቆዩንን ሀገር በመጠበቅ በዚያ ላይ በባህል፣ በምጣኔ ሀብት፣ በዲሞክራሲና ፍትሐዊነት በጋራ እንድናድግ ማሰብ ኢትዮጵያዊነት ነው።

በአንቀጽ ፱፱ መሠረት እንገንጠል ያለ የለም ማለትዎም ዶሮን ሲያታልልዎት በመጫኛ ጣሏት እንደተባለው ነው፤ ወያኔ ሕዝቦቻችንን ለመከፋፈል ልትጠቀምበት ስትፈልግ ይህችን አንቀጽ በክት ያስቀመጠችት መሆኑን አለመረዳትዎ ወይ አውቀው ለማደናገር አሊያም ጨርሰውት የወያኔ ሴራ አልገባዎትም ማለት ነው። የጽሑፍዎ መንፈስ እንደሚያመለክተው የጎሣን ጉዳይ የልዩነታችን መሠረት እድርገው ነው የሚያዩት፤ ኢትዮጵያዊነትን የሚኮሩበት ዜጎች ደግሞ ችግርጉርነታችን ውበታችን ነው ብለው ነው የሚያምኑት። ታዲያ እኛ የኢትዮጵያውያን በአለባበሳችን፣ በአነጋገራችን፣ ልዩነታችንን እንወቀው እንጂ ለመሆኑ የማን አገር ሰው ነው እንዲሁ ቁመናችንን አይቶ አንተ ኦሮሞ ነህ፣ አንተ ጉራጌ ነህ፣ አንተ አማራ ነህ፣ አንተ ከምባታ ነህ፣ አንተ ሐዲያ ነህ... ወዘተ የሚለን፣ እንኳን በገጻችንና በቆዳችን በአረማመዳችን፣ በአመጋገባችን፣ በአስተሳሰባችንና በስሜት አገላለጻችን ሳይቀር እጅግ እንቀራረባለን። እርስዎ የሚያትቱት ዓይነት ልዩነት ከሆነ ግን ከአንድ እናትና ከአንድ አባት የሚወለዱ ልጆች እንኳ ልዩነት አያጡም።

ዲሞክራሲ ልዩነቶችን ገርቶና አቻችሎ ለጋራ ጥቅሞች መተባበር ሲሆን ይህም የሚተገበረው በነፃ የሕዝቦች እንቅስቃሴና መቀላቀል ነው። ምሁራኑ የጨነቃቸው የሁሉንም ሕዝቦች የጋራ ጥቅሞች በማየት ኢትዮጵያውያን ሁሉ የነበሩንን እሴቶች በጎብረት በማዳበር ሌሎች የበለጸጉ አገሮች ወደደረሱበት እድገት በጋራ እንድንደርስ፤ በአንፃሩ ደግሞ በአመራር ችግር የተነሣ ጎብረት አጥተን በየዘመኑ በሚነሡ አዳዲስ የፖሊቲካ ፈሊጦችና ተዛማጅ ሽኩቻዎች ሁላችንም ሳንበለጽግ ደህይተን ወደኃላ እዳንቀር የሁሉም ሕዝቦች የጋራ እድል ስለሚያሳስባቸው ነው እንጂ ምንም ዓይነት የግልም ሆነ የቡድን (የጎሣ) ጥቅም ታይቷቸው ወይም ተነክቶባቸው እይመስለኝም።

የላቲን ፊደል መጠቀሙ ሕዝቦቻችንን በቀላሉ አንዳይገባቸው ያደርጋል በማለት፤ ለ ፳፮ ዓመታት የኦሮሞ ልጆች ቁቤ እየተማሩ እንደተደሰቱ ገልጸዋል። ምን ያህል ከሌሎች ኢትዮጵያውያን መግባባት አለመቻላቸውን እንደደሰታ መቁጠር ይገርማል። አዎን በኦሮሞ የጎሳ ሊቃውንት/ፖሊቲከኞች የተመሩ ብዙ የዋህ ኦሮሞዎች ቁቤን ሊያደንቁ ይችላሉ፤ በኦሮሞኛ “ሲርቦ ጊዲ” እንደሚባለው ማለት ነው። ከ”ሴረ ኬኛ” ላለመውጣት ማለት ነው፤ “ሴረ ኬኛ” ጥሩ ይሁን አይሁን አይጠየቅም፤ የኦሮሞ ልጅ በኦሮሞ ላይ ጥፋት አይፈጽምም ተብሎ ስለሚታመን። ቁቤ በኦሮሞ ሕዝብ ላይ በመታወጁ በሸዋ፣ ደቡብ አካባቢዎች፣ ከፋ፣ ሐረርና ሌሎች ክፍለሀገሮች ቁቤ ለመማር ያልፈለጉ ኦሮሞኛ ተናጋሪዎች ብዙ ማእቀብ እንግልትና እሥራት ጭምር እንደደረሰባቸው በሰፊው ሰምተናል፤ ለምሳሌ በ፩፻፹፯ ዓም አካባቢ ድምፅ ስጡ ተብለው አንድ አባት በምዕራብ ሸዋ ውስጥ እኛ እርስበርሳችን ኦሮሞኛ መነጋገር ማን ከለከለን? ልጄ ሌላው ሕዝብ የሚነጋገርበትን አማርኛ ቢያውቅና ከጎብረተሰቡ ጋር ቢተዋወቅ እመርጣለሁ በማለታቸው በቀጣዩ አዝመራ ወቅት ማዳበሪያ እንደተከለከሉ፤ እንዲሁም ልጆቻቸው ኦሮሞኛ ለማይችሉ ልጆች ጎብረተሰቡ በአማርኛ የሚያስተምር የግል ትምህርት ቤት ለመክፈት ፈልገው እንዳልተፈቀደላቸው ሰምተናል፤ ይህን ነው እንግዲህ እርስዎ የዲሞክራሲ መብት መከበርና ደስታ የሚሉት።

በተጨማሪም ቁቤ ከታወጀ በኋላ የተማሩ ወጣቶች ከኦሮሞኛ በስተቀር በአማርኛ ማንበብና መጻፍ ባለመቻላቸው በሥራና ማህበራዊ ጉዳዮች መቸገራቸው የአደባባይ ምስጢር ነው፤ ለምሳሌ ኦሮሞኛ የሚናገር በቁቤ የተማረ ሰው በአማርኛ ደብዳቤ ለመጻፍም ሆነ በአማርኛ የተጻፉ መጻሕፍትንም ሆነ ሌሎች ጽሑፎችን ማንበብ እንደማይችል ሁሉ፤ አማርኛ የአፍ ቋንቋው የሆነ ሰው የግዕዝን ፊደል ተጠቅሞ የሚያውቀውን ያህል በኦሮሞኛ ለማንበብና መጻፍ እንዳይምክርና ብሎም የማወቅ ፍላጎቱ እንዲታቀብ ተደረገ ማለት ነው። በማስመሰል እንኩር ካልተባለ በስተቀር እኔ የማውቃቸው የኦሮሞ ጉዋደኞቼ በቁቤ ከመጠቀም በአማርኛ መጠቀም እንደሚቀናቸው ነው የሚነግሩኝ።

ቋንቋ ዘር፤ ሃይማኖትና የፖሊቲካ ልዩነትን ተከትሎ የማይወረስ አድልዎን
(discrimination) የማያውቅ የመግባቢያ መሣሪያ ነው። ማንኛውም ቋንቋ ከማንኛውም ቋንቋ አያንስም፤ እንዲሁም ማንኛውም ባህል ከማንኛውም ባህል አይበልጥም የሚባለው የአንድን ጎብረተሰብ ባህል የጎብረተሰቡ ቋንቋ ለጎብረተሰቡ ባህል በቂ ስለሚሆን ነው። ይህ ማለት ግን ቋንቋም ሆነ ባህል ማደግና መሻሻል የለበትም ማለት አይደለም፤ ማደግና መሻሻል ለቋንቋና ባህል የግድ አስፈላጊ ናቸው፤ በተለይ ባህል መሻሻል፣ መዳበር፣ ማደግ ይኖርበታል፤ አለበለዚያ ዘመኑ ከደረሰበት ቴክኖሎጂ ጋር መራመድ ይቸገራል። ስለሆነም በቋንቋ ድንበር መነጣጠል (isolation) ሳይሆን ማህበራዊ መቀላቀል (integration) ለባህልና ቋንቋ እድገት እጅግ አስፈላጊ ነው። ቋንቋ የማንነት ጉዳይ ሆኖ ቢገለጽም በፊደል መለያየት ግን የጠባብ ፖሊቲካ ባሪያ መሆን እንጂ የእኩልነት መለኪያ ሊሆን አይችልም፤ “የኢትዮጵያ ሕዝብ አንድ አልነበረም፤ አማርኛን ማወቅም ግፍ ነው” በማለት የገለጹት ከሰላና ከጎሣ ፖሊቲካ ነፃ ከሆነ ዜጋ የሚሰጥ አስተያየት ሳይሆን እነመለስ ዜናዊ/ ወያኔ/ አገርን ከፋፍሎ ለመግዛት ባጠመዱት ወጥመድ ውስጥ የገቡ ቆቅ መሆንም በግልጽ ስለሚታይ ስለአገራችን የጋራ ጉዳዮች ከነፃ ምንጮች ተጨባጭ መረጃዎችን ቢከታተሉ ከዚህ ወጥመድ ወጥተው ነፃ እንደሚሆኑ ተስፋ አደርጋለሁ፡፡

በጋራ ቋንቋ የማይጠቀም ሕዝብ ለመግባባትና በእኩልነት ለመተያየት ይቸግረዋል፤ በቋንቋ የማይገባቸው ሰዎች ደግሞ አስተርጓሚ ስለሚያሻቸው ግንኙነቱንና መተማመኑን ጭምር ያላላዋል፤ ቋንቋ የመቀራረቢያ ድልድይ መሆኑ ቀርቶ መለያ ድንበር ከሆነ ሕዝቦቻችንን ከማቀራረብ ይልቅ ከፖሊቲካው ጋር ተጨማሪ እንደባይተዋር እንዲተያየ የሚያደርግ ሁኔታን ይፈጥራል፤ ስለሆነም የዳበረውን የግዕዝ ፊደል መጠቀም ለጋራ መግባባትና የባህል እድገት የሚበጅ ሲሆን በአንፃሩ ለአንድ ሀገር ሕዝብ ተጨማሪ ሥነጽሑፍ በማስተማር ጊዜና አቅምን ከማዳከም የነበረውን የጋራ ፊደል መጠቀም ለጋራ እድገት ከመርዳቱም በላይ ለኦሮሞ ቋንቋ መበልፀግም እንደሚጠቅመው ማየት ይቻላል። የላቲንን ፊደል መጠቀሙ ግን ኦሮሞኛን ወደ

ፈረንጆችም አያደርሰውም፤ ከኢትዮጵያውያንም አያቀራርበውም፤ ያራርቀዋል እንጂ፤ ለማቀራረብ ሳይሆን የመራራቂያ ድንበር መፍጠር ለመነጣጠል (isolation) እንጂ ለማኅበራዊ ትሥሥር (social integration) አያገለግልም፤ የጋራ ፊደል መጠቀሙ ለቋንቋ መወራረስና ብሎም መስፋፋት የሚጠቅም ሲሆን በሕዝቦች መቀራረብ የባህልና የምጣኔ ሀብት (ኢኮኖሚ) ዕድገትን ያመጣል። ስለሆነም አሮሞኛ ቋንቋ ላለፉት ፫፻ ዓመታት በነፃ ሲስፋፋ የቆየበትን ዕድል አሁን ደግሞ በብሔር/ብሔረሰብ ድንበር ሲከለል እድገቱን ይገድባል እንጂ ስለማያሳድገው የዋህ ወንድሞቻችንና እህቶቻችን አሮሞዎች ሲጉዱ እኛም ወንድሞቻቸውና እህቶቻቸው ጉዳቱ ስለሚሰማን እንዳለየን ማለፍ እይገባንም።

መነጣጠል አቅምን ማሳነስና ለውጭ ተጽዕኖዎች መመቻቸት ሲሆን፤ የማኅበራዊ መተሳሰር ደግሞ በጋራ ሰብአዊና ቁሳዊ እሴቶችን አስተባብሮ በማሳደግ በዓለም ላይ ያሉትን ፉክክሮች በአሸናፊነት ለመወጣት ነው። በዚህ መሠረት የአሮሞ ቋንቋ እንዲዳብር/እንዲያደግ የሁላችንም ፍላጎት ነው፤ ነገር ግን ከላይ እንደተገለጸው የአሮሞም ሆነ ሌላ ቋንቋ ሊዳብር የሚችለው ኢትዮጵያውያን የሚጠቀሙበትን ፊደል ትቶ በላቲን ከመጠቀም ይልቅ ኅብረተሰቡ የሚያውቀውን ፊደል መጠቀም የተሻለ መሆኑ ላማንም ግልጽ ነው፤ የዛሬዎቹ አሮሞዎች ሳይሆን ከ፪ ሺህ ዓመታት በፊት ጀምሮ በሌላ ስያሜ የሚታወቁት የአሮሞ የቅድመአያት ቅድመአያቶች እንግሥት ሕንደኬ፣ በኃላም ከዛጉዌ ሥርወ መንግሥት ሰሎሞናዊውን ሥርወ መንግሥት ከተረከበው እነ ይኩኖ አምላክ እና ከጎንደር ኢትዮጵያን ሲገዙ የነበሩት አገር መሪ የጁዎች ይገለገሉ የነበሩት በግዕዝ ፊደልና ቋንቋ ነበር። የነበረውን የግዕዝ ፊደል መጠቀም የሚረዳው የአሮሞን አፍሪቃዊ ባለታሪክነትና የቀደመ ኢትዮጵያዊነት የሚያሳዩውን የታሪክ ቅርስ ለአሁኑና ለወደፊቱ ኢትዮጵያዊና የአሮሞ ትውልድ ከተቀሩት ኢትዮጵያውያን ጋር ጠብቆ ለማስተላለፍም ይረዳል እንጂ አይሳዳውም። የግዕዝን ፊደል መጠቀም ሌሎች ሕዝቦች ከአሮሞ ሕዝብ ጋር እንዲቀራረቡና አሮሞኛ ራሱ እንዲበለጸግ ይረዳል፤ አንድን ፊደል በጋራ መገልገል የሚጠቀሙ ቋንቋንና ባህሉን በማስተጋበር ለማበልጸግ ነው። ለምሳሌ ፈረንሳይ፣ እንግሊዝ፣ ጀርመን የጋራ ፊደል ስለሚጠቀሙ ከመቀራረባቸውና ከመዛመዳቸው የተነሳ አንዱን ቋንቋ የሚያውቅ ሰው ሌላውን ለመማር ብዙ ጊዜ አይወስድበትም። የባዕድ ያውም የታሪክ ጠላታቸው ፊደልና ቋንቋ የነበረውን እንግሊዝኛ የተጠቀሙት አሜሪካኖች ከሁሉ የበለጠ በለፀጉ እንጂ የተጎዱበት ነገር የለም። ስለሆነም ፊደል ሳናጣ ከሌላ ከመዋስ ያለንን ኮርተንበት በማዳበር ይልቁንስ ለፍትሕና ለጋራ የሕዝቦቻችን ጥቅሞች ብንተጋ።

ተፈራ ድንበሩ